

УДК 811.111'04:81'367.2:82-31«11/16»

ОСНОВНІ ТИПИ ПОРЯДКУ СЛІВ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ЛИЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТ.

Гродський І.Я., аспірант
кафедри германської філології
Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню основних типів порядку слів в етикетних реченнях у середньоанглійських лицарських романах XII–XVII ст. Здійснено аналіз етикетних речень у середньоанглійській мові. Особливості порядку слів в етикетних одиницях лицарських романів підтверджують основні тенденції, притаманні середньоанглійській мові, а саме фіксацію SVO-моделі порядку слів у реченні. Встановлено, що SVO-, SOV-, VSO-моделі нерівномірно представлені, демонструючи як діалектні, так і хронологічні розбіжності.

Ключові слова: лицарський роман, структура речення, порядок слів, середньоанглійська мова, SOV- і SVO-моделі порядку слів.

Статья посвящена исследованию основных типов порядка слов в среднеанглийских рыцарских романах. Осуществлен анализ этикетных предложений в среднеанглийском языке. Особенности порядка слов в этикетных единицах рыцарских романов подтверждают основные тенденции, присущие в среднеанглийском языке, а именно фиксацию SVO-модели порядка слов в предложении. Установлено, что SVO-, SOV-, VSO-модели неравномерно представлены, демонстрируя как диалектные, так и хронологические расхождения.

Ключевые слова: рыцарский роман, структура предложения, порядок слов, среднеанглийский язык, SOV- и SVO-модели порядка слов.

Grodskiy I.Ya. MAIN TYPES OF SENTENCE WORD ORDER IN MIDDLE ENGLISH ROMANCES OF THE 12TH – 15TH CENTURIES

This investigation seeks to highlight the main types of sentence word order in Middle English romances. The etiquette sentences in the Middle English language of the northern, southern, eastern and western central dialects allow us to trace the dialectal variation of the Middle English period. The empirical material's analysis allowed to research the process of spreading the etiquette sentences and their functioning in the middle English language. Though still being present in the Middle English romances, SOV-, VSO-models are no longer dominant sentence patterns and the SVO-model of sentence word order becomes increasingly common, leaving behind SOV-, VSO-arrangement of constituents in romances under study. The research shows the increasing number of SVO patterns throughout Middle English period – SVO (ME1 68% – ME2 80% – ME3 86% – ME4 95%), SOV (ME1 27% – ME2 18% – ME3 12% – ME4 3%), VSO (ME1 5% – ME2 2% – ME3 2% – ME4 1%). The existence of the SOV- model of word order is explained by the use of head pied-piping operation in the maximal projection, which is a typical feature of the early stage of English language development. In general the word order in chivalrous romances corresponds to the general trend of the language of the Middle English period to a fixed SVO- model of word order.

Key words: Middle English romance, sentence's structure, word order, the Middle English language, SOV- and SVO-models of word order.

Постановка проблеми. Синтаксична система германських мов традиційно привертає увагу вчених різних напрямів та шкіл. Зростанню такого інтересу сприяв розвиток ідей генеративної граматики, що трактує синтаксичний компонент як такий, що включає механізми і принципи, які, у свою чергу, керують процесом побудови речень і утворюють певну кількість синтаксичних структур. Одним з основних завдань сучасної теорії синтаксису є дослідження структури речення як у синхронному, так і у діахронному аспектах. В історичній англістиці, зокрема, актуальними залишаються питання, пов'язані з генезисом, функціонуванням, а також типологією компонентів речення на різних етапах еволюції мови.

У середньоанглійській період синтаксис зазнає відчутних змін унаслідок посилення міжмовних контактів та дії внутрішньомовних процесів, у результаті яких англійська мова зазнала змін типологічних характеристик (синтетичний > аналітичний), які передбачають зсув у преференційному відборі граматичних засобів для вираження значення. Указаний період відомий існуванням значної кількості діалектів, тенденцією до редукації граматичних закінчень, дієслівних флексій зокрема [4, с. 155].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавчі проблеми, які досліджуються у діахронній площині відзначаються широтою поставлених завдань і підходів до їх вирішення. Зокрема, у генеративістиці мовну

зміну розуміють як зміну граматики, яка відбувається у процесі її переходу від одного покоління до іншого [8, с. 35]. Історія змін, що відбуваються у синтаксисі, – це історія заміщення одних моделей іншими й реінтерпретація синтаксичних одиниць [1, с. 55]. Розвідкам простого речення присвячені праці таких науковців, як К. Гоф, В. М. Бін, Дж. Корбет, Р. М. Хог та Дж. Алгео, у той час як Л. Ріцці, П. Портнер та С. Петрова об'єктом свого дослідження обрали зв'язок інформаційної структури із різними моделями порядку слів у реченні. Дослідженням особливостей розвитку різних аспектів середньоанглійської мови та моделей порядку слів займалися М. Драер, Р. Кейн, Кларк, О. Фішер, Е. Крок, А. Тейлор, Б. Мітчел, Д. Лайтфут, І. Робертс, С. Пінчук, О. Кхеліл та ін.

Постановка завдання. Актуальність нашої розвідки зумовлена зростаючим інтересом сучасних мовознавців до вивчення синтаксичних моделей та порядку слів, коли відбувався інтенсивний перехід словопорядку від моделі SOV- до VSO-типу. Утім, вищезгаданий процес потребує додаткового вивчення діалектних відмінностей. Метою статті є встановлення основних моделей порядку слів в етикетних реченнях середньоанглійських лицарських романів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом дослідження слугують лицарські романи XII–XVII ст., переведені в електронний формат з написаних скрибами манускриптів. Методом суцільної вибірки з лицарських романів середньоанглійського періоду було виокремлено 1600 етикетних одиниць. У вибірці представлено писемні пам'ятки з північних, південних, східно- та західно-центральної діалектів, що позначилося на валідності отриманих результатів з позиції достатньої представленості досліджуваних процесів і з урахуванням діалектної варіативності середньоанглійського періоду. Аналіз емпіричного матеріалу дав змогу дослідити процес поширення етикетних речень та їх функціонування у середньоанглійській мові.

Специфікою діалектологічної фази англійської мови є те, що переважна більшість середньоанглійських авторів писали на діалекті, який був характерним для тієї частини Англії, в якій вони проживали. Слід також зазначити, що більшість письменників того часу знали про наявну варіативність діалектів [5, с. 175–178]. У деяких випадках різниця між діалектами була настільки суттєвою,

що представники цих діалектів не розуміли один одного. Вважають, що північні діалекти були лінгвістично більш радикальними і доскональшими, головним чином завдяки скандинавському впливу, у порівнянні із південними діалектами, які були більш консервативними [7, с. 142].

Слід, однак, пам'ятати, що особливості та природа середньоанглійських діалектів відрізняються від давньоанглійських принаймні за фактором утворення та динамікою розвитку: давньоанглійські діалекти були племінними, середньоанглійські – територіальними [11].

Середньоанглійська мова і література на початку і наприкінці періоду суттєво відрізняються за рівнем розвитку, і тому доцільним вважається поділ середньоанглійського періоду на чотири підперіоди, запропоновані М. Ріссанен і М. Кіто: ранньосередньоанглійська ME1 (1150–1250) і ME2 (1250–1350) та пізньосередньоанглійська ME3 (1350–1420) і ME4 (1420–1500) [6, с. 3].

Діахронне вивчення мовного явища іноді ставить дослідника у ситуацію обмеженого вибору, коли часовий зріз, що вивчається, представлений незначною кількістю пам'яток писемності. До того ж такі пам'ятки часто мають лакунізований характер, що ускладнює відтворення змісту твору.

У сучасних синтаксичних студіях використовується типологія основного порядку слів Дж. Грінберга, побудована на трьох критеріях: 1) наявність прийменників у пре- та постпозиції, які позначаються як Pr та Pro; 2) позиція означальних прикметників які вказують на якість щодо іменника; 3) відносний порядок суб'єкта (S), дієслова (V) та об'єкта (O) у відповідному реченні з іменними суб'єктом та об'єктом. Переважна більшість мов має у розпорядженні не один, а декілька типів порядку слів, але один із них є домінуючим. Логічно можливе існування шести типів порядку: SVO, SOV, VSO, VOS, OSV, OVS. Однак із цих шести лише три зустрічаються як домінуючі. Решта не зустрічаються зовсім або є рідковживаними; до них належать: VOS, OSV, OVS. Всі вони мають одну спільну рису: у цих типах об'єкт передуює суб'єкту [3, с. 108]. М. Драер наводить статистичні дані, за якими SOV-модель характерна для 565 мов (41%), SVO – 488 (35%), VSO – 95 (7%), VOS – 25 (2%), OVS – 11 (0,7%), OSV – 4 (0,3%) і 189 (14%) сучасних мов не мають домінуючого типу порядку слів у реченні. Більшості мов притаманний однаковий базовий (*underlying*) порядок слів у реченні: вершина групи розміщена у препо-

зиції до відповідного комплементу, тобто дієслово передує об'єкту, прийменник – іменнику, головне речення – підрядному [9]. Отже, згідно з першою універсалією Грінберга: «У розповідних реченнях з іменними суб'єктом та об'єктом майже завжди переважає порядок слів, за яким суб'єкт передує об'єкту», – ми отримуємо три загальних типи: SVO, SOV, VSO.

Згідно з І. Робертсом, базовою моделлю давньоанглійського речення була VO-модель [15, с. 81–84]. OV-модель виникла у результаті пересуви прямого додатка у позицію ліворуч від дієслова як наслідок застосування операції «підйом об'єкта» (*object scrambling*) або пересуви об'єкта у позицію специфікатора (Spec). Таким чином, порядок SVO, питома вага якого превалює у середньоанглійській мові, став результатом відмови від правила пересуви об'єкта у мові цього періоду (табл. 1).

У середньоанглійських лицарських романах порядок слів у більшості випадків відповідає моделі S(Aux)VO [13, с. 62]. На думку Д. Лайтфута, перехід мови від SOV- до SVO-моделі спочатку відбувся у головному реченні, а вже потім у підрядному [10, с. 154]. SOV-модель, властива підрядним реченням давньоанглійської мови, зникає на початку середньоанглійського періоду.

Речення (1-3) ілюструють модель з порядком слів SVO у лицарських романах.

(1) ME 1 (Південний діалект): *Ich bedde Thee, Lord, for Thee pite, / That Thow have merci on me And yeve grace.* (BH 1585-1589) – «Я благаю Тебе, Господи, / Прояви співчуття, помилуй мене».

Ich bedde Thee

S V O

(2) ME 2 (Західно-центральний діалект): *The heremite held up bothe his honed / An he thonked God of al His sonde.* (Sir Degare, 247-248) – «Пустельник підняв свої руки / І подякував Богу за всі благословення».

An he thonked God of al His sonde.

Comp S V O

(3) ME 3 (Північно-центральний діалект): *To London I rede thee spede.* (Athelston, 210) – «Я раджу вам поквапитися у Лондон».

To London I rede thee spede

Comp S V O

Структурний аналіз етикетних одиниць підтверджує тезу про поступову перебудову порядку слів у відповідних підперіодах середньоанглійської мови. Зниження питомої ваги SOV-моделі та зростання кількості етикетних одиниць з порядком SVO може свідчити на користь процесу поступової аналітизації мови та вирівнювання порядку слів у головному та підрядному реченнях.

SVO-етикетні одиниці демонструють очевидну тенденцію до більш частотного вживання протягом розвитку англійської мови. За даними аналізу, що унаочнює відповідність часового відрізка та кількість речень зазначеного типу, з кожним наступним підперіодом кількість речень типу SVO у лицарських романах середньоанглійської мови збільшується. Частотність використання SOV-моделей порядку слів в ME1 та ME2 свідчить про те, що у мові збереглися основні моделі порядку слів давньоанглійської мови.

(4) ME 1 (Східно-центральний діалект): *So Crist me mote rede, ...* (KH, 187) – «Отже, Боже, можеш дати мені пораду, ...»

So Crist me mote rede

Comp S O V

(5) ME 1 (Південний діалект): *“Dame,” a seide, “I thee tel: / That emperur thee grette wel / With love mest.* (Beues of Hamtoun, 163-165) – «Пані», він сказав, «Я розкажу Вам» / «Імператор вітає Вас ніжно / Гарячою любов'ю».

That emperur thee grette

S O V

(6) ME 2 (Східно-центральний діалект): *With worde bothe fre and hende / Ful fair he gan hir grete.* (Amis and Amiloun, 563-564) – «Зі словами шляхетності та люб'язності / Він привітав її ввічливо».

Ful fair he gan hir grete

Comp S O V

(7) ME 2 (Південний діалект): *O lord,” he seyde, “yif it thi wille were”* (Sir Orfeo, 419) – «О, лорде», він сказав, «Якби була ваша воля»

yif it thi wille were

Comp S O V

Таблиця 1

Кількісне співвідношення структурних типів етикетних речень у лицарських романах XII–XVII ст.

Період	Загальна кількість етикетних одиниць	SVO	SOV	VSO
ME 1	400	68%	27%	5%
ME 2	400	80%	18%	2%
ME 3	400	86%	12%	2%
ME 4	400	95%	4%	1%

Порядок слів SOV (4-7) демонструє значно нижчу частотність вживання і, відповідно, кількість речень цього типу з кожним підперіодом зменшується.

Варто підкреслити, що значна кількість речень містить лише два з трьох ядерних конститuentів речення, тобто має структуру SV. З 100% прикладів 42% речень містять перехідні дієслова, що, відповідно, передбачає наявність об'єкта у структурі речення. Однак, у 58% підрядних клауз дієслова є неперехідними, і тому у структурі речення об'єкт відсутній, напр.:

(8) ME 2 (Північний діалект): *He and his menye ha thought To win this land if thai moght.* (Ywain and Gawain, 1215–1216) – «Він та його послідовники вирішили завоювати цю землю, якщо зможуть».

if thai moght -
Comp S V O

(9) ME 2 (Північний діалект): *No, Mari! I am aunterus in stowre For a lady, as whyte as flowre, To wunne here yuf I may.* (Sir Eglamour of Artois, 1207–1209) – «Hi! Я готовий битися за даму, чисту як квітка, щоб завоювати її, якщо зможу».

Yuf I May -
Comp S V O

У дослідженні особливостей переходу англійської мови від OV-типу до VO-типу Е. Крок та Е. Тейлор [3, с. 111–112] послуговуються терміном «суб'єктної лакуни» (*subject gap*) у випадках, коли суб'єкт експліцитно не є представленим у тексті. Структура на зразок (9) зустрічається з модальними дієсловами, коли власне умову експлікує головне речення або контекст.

Окрему групу серед підрядних речень у лицарських романах утворюють речення, які демонструють явище апокойну або нульового сполучникового зв'язку (VSO-модель порядку слів) [2, с. 154]. Цей тип підрядних умовних клауз із точки зору структурного аналізу становить особливий інтерес. Як уже зазначалося, відсутність умовного сполучника найчастіше має наслідком зміну структури речення на VSO-модель, напр.,

(10) ME 2 (Північний діалект): *Wist ye what Tristrem ware, Miche gode ye wold him an.* (Sir Tristrem, 1:718–719) – «Якби ти знав хто такий Трістам, багато добра ти б йому Подарував».

Wist Ye what Tristrem ware
Comp V S O

Структурно VSO-клаузи є певним викликом теорії фразової структури, згідно з якою підмет розташовується у структурі

речення ліворуч від VP. Відмінний від останнього порядок ядерних конститuentів може виникнути у результаті застосування операції пересуву: або VP (або елементи VP) зазнають пересуву у позицію ліворуч від підмета, або підмет зазнає пересуву до позиції праворуч від VP [14].

Розташування дієслова в ініціальній позиції підрядної клаузи пояснюють застосуванням операції VP-рейзінг. Докази релевантності цієї операції надають мови, для яких характерним є ініціальне розташування V, однак не обов'язковим є фінальне розташування S. Для кращого розуміння цієї точки зору важливим є поняття «залишкового пересуву», який передбачає рух конститuenta, з якого вже був вилучений певний елемент клаузи. Наприклад, елемент X займає позицію праворуч від конститuenta Y, з якого це X було вилучено (переміщено). Відповідна поверхнева структура може виникнути у результаті двох етапів пересуву ліворуч: спочатку X піднімається з-під Y, а потім усі елементи Y піднімаються з-під X. Ключовим у цьому пересуві є те, що X вже є вилучений з проєкції Y у той момент, коли відбувається підйом Y [14, с. 697].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, структура речень у лицарських романах, у цілому, відповідає загальній тенденції мови середньоанглійського періоду до фіксації SVO-моделі порядку слів. Якщо у головній клаузі цей порядок слів встановився раніше, то у підрядній частині спостерігаємо зменшення частотності вживання SOV-моделі порядку слів з 27% у ME1 до 4% у ME4. Відмітною ознакою середньоанглійських лицарських романів є наявністю SOV-, VSO-моделей порядку слів. Наявність SOV-моделі порядку слів пояснюємо залишком застосування операції пересув цілі у складі максимальної проєкції, що є типовою для давнього етапу розвитку англійської мови. У випадках реалізації VSO-моделі порядку слів, дієслово, за умови відсутності комплементаризера, зазнає пересуву до проєкції CP для перевірки ознаки способу. Середньоанглійська модель VSO у лицарських романах експлікує такі варіації: (Aux)SOV, (Aux)VSO.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.). К.: Вид. Центр КНЛУ, 2003. 327 с. (монографія), с. 55.
2. Буніятова І. Р. Еволюція динамічних систем (на матеріалі деяких індоєвропейських мов). Вісник Харківського

- національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. Вип. 66. № 954. С. 159–165. С. 154.
3. Кхеліт О. І. Складнопідрядне речення з підрядним умови в середньоанглійській мові: структурний та функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2017. 211 с.
 4. Baugh A.C., Cable Th. A History of the English Language. L.: Routledge, 1993. 444 p.
 5. Biber D., Johansson S., Leech G. Longman Grammar of Spoken and Written English. 6th ed. Harlow: Pearson Education, 2007. 1204 p.
 6. Early English in the computer age: explorations through the Helsinki corpus / ed. by Matti Rissanen et al. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1993. 293 p.
 7. Greenbaum S., Quirk R. A Student's Grammar of the English Language. L.: Harlow: Longman, 1991. 490 p.
 8. Harris C., Cambell L. Historical Syntax in Cross-linguistic Perspective. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 488 p.
 9. Kemenade A. van The Handbook of the History of English. Blackwell Publishing, 2006. 672 p.
 10. Lightfoot D. W. Principles of Diachronic Syntax. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. 429 p.
 11. Milroy J. Linguistic Variation and Change: on the historical sociolinguistics of English. Blackwell Publishing, 1992. 256 p.
 12. Mitchell B. Old English Syntax. Oxford: Clarendon Press, 1985. Vol. II. 1080 p.
 13. Mugglestone L. The Oxford History of English. Oxford: Oxford University Press, 2014. 504 p.
 14. The Cambridge History of the English Language / ed by R. Lass. Vol. III. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 771 p.
 15. van Gelderen E. A History of the English. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2006. 334 p.